

УДК 781.7:[784.4:392.14(477.8)]

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2021.16.249649>

Лариса Лукашенко

<https://orcid.org/0000-0002-5402-4177>

Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка

Проблемна науково-дослідна лабораторія музичної етнології

вул. Остапа Нижанківського, 5, 79000, Львів, Україна

+380 99 653 4110, e-mail: larysa.lukashenko@gmail.com

Мелоареалогія наспівів народин-хрестин заходу української етнічної території та суміжних земель: ракурс із Північного Підляшшя

У пропонованій роботі зроблено спробу заповнити існуючу прогалину у типологічному та мелогографічному вивченні народинно-хрестинної обрядової пісенності західного сектору української етнічної території. Народинний репертуар Північного Підляшшя, що досліджений досить вичерпно, обрано в якості мелотипологічної бази. У ході порівняльного аналізу охарактеризовано та картографовано споріднені ритмічні та композиційні різновиди наспівів, що репрезентують локальні стильові прояви. Підсумовано особливості розповсюдження західноукраїнського народинно-хрестинного репертуару. Джерельною базою послуговували опубліковані записи, архівні та власні матеріали.

Ключові слова: мелоареалогія, народинно-хрестинні наспіви, західний сектор української етнічної території, Північне Підляшшя.

Завдяки потужному поступу української етномузикології в сфері структурно-типологічних досліджень протягом останніх десятиліть загалом з'ясовано мелотипологію та мелогографію більшості обрядових жанрових циклів української етнічної території та прилеглих теренів, за винятком одного пласту творчості – народинно-хрестинного¹. Причина такого стану речей очевидна – надто мала кількість записів або повна відсутність наспівів цього приурочення на більшості території України. Така ситуація може бути зумовлена комплексом різноманітних чинників – утім їх гіпотетичний пошук видається справою невдячною, тому й не фігуруватиме серед завдань цієї розвідки.

Північне Підляшшя, музичний фольклор якого авторка досліджувала протягом минулих років, виявилось однією із виняткових територій, де наспіви народин-хрестин не є поодинокими і складають достатньо цілісний мелотипологічний

комплекс². Частота побутування творів також є цілком достатньою для повноцінного документального картографування, що виявило певні закономірності їх ареального розповсюдження на досліджуваному терені (Лукашенко, 2013, с. 107).

У процесі студіювання обрядової пісенності Північного Підляшшя авторкою було вивчено ареали переважної більшості календарних та весільних обрядових наспівів, результати зіставлено з даними сусідніх територій та визначено вектори поширення більшості мелотипів. Стосовно ж народинно-хрестинного циклу пісенності зробити подібні висновки було важко через відсутність мелотипологічних досліджень на цю тему. Отож, у пропонованій роботі буде зроблено спробу бодай частково заповнити існуючу прогалину в типологічному та мелогографічному вивченні народинно-хрестинної обрядової пісенності західних теренів України, що, без сумніву, є **актуальною проблемою**. Може видатись парадоксальним, але незначна кількість записів, зроблених на заході України, все ж помітно вирає у порівнянні із рештою української території, де цей жанр представлений поодинокими зразками³. Цей

¹ Терміном народини-хрестини означається сукупність обрядодій, що поєднує давні ритуали ініціації (народини), та пізніший, привнесений у традицію християнською церквою обряд хрестин. У результаті тривалого співіснування дохристиянські та християнські обряди тісно переплелися, в результаті утворивши спільний комплекс обрядодій та обрядової пісенності, яку відповідно до походження називатимемо народинно-хрестинною (в скороченому варіанті – народинною чи хрестинною).

² Ще одним західноукраїнським осередком, де народинно-хрестинні твори побутують у чималій кількості, є територія Надсяння, що буде прокоментовано нижче.

³ Особливо помітна «пустка» на Лівобережжі, де зафіксовано лише одиничні твори, занотовані

фактор додатково вплинув на окреслення території дослідження. Отож **предметом** вивчення є народинно-хрестинні наспіви західного сектору української етнічної території⁴ у контексті суміжних земель. **Джерельною базою** послуговували опубліковані записи, власні матеріали авторки, а також матеріали Архіву Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології (далі – ПНДЛІМЕ) при Львівській національній музичній академії імені Миколи Лисенка (далі – ЛНМА).

ДЖЕРЕЛА, ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДИННО-ХРЕСТИННИХ ПІСЕНЬ

Загальні оглядові праці

Музично-фольклористичні дослідження народинно-хрестинної обрядовості й пісенності, як було зазначено, нечисленні. Від невеликих розвідок, про які йтиме мова нижче, суттєво відрізняється багатосторінкова монографія Анатолія Іваницького «Пісні з родин й хрестин» (Іваницький, 2013б). Її основну частину складає компілятивна колекція (передруки з попередніх видань та публікація матеріалів, віднайдених у архівах) народинних, хрестинних пісень, творів, приурочених до народин-хрестин, а також коліскових пісень. Окрім цього, автор намагається дослідити та проаналізувати комплекс проблем, пов'язаних із записами, публікаціями, дослідженням творів цього жанру, а також вивчає історично-етнографічно-культурологічний контекст, текстологію і т.і. На це вказано у деталізованій підназві книги – «збірник-реконструкція із теоретичною розвідкою, коментарями, моделями ритмоструктури, показниками». Широке коло проблем, порушених у теоретичній частині, втім, мало стосується мелотипології. Стосовно цього предмету А. Іваницький відверто зізнається, що «родильно-хрестинний фольклор» поставив його «у скрутне становище: на нинішньому етапі я змушений відмовитися від пропозицій ритмоструктурної типології та обмежився виписуванням ритмічних моделей-архетипів над нотним станом», оскільки «родильно-хрестинні мелодії <...> не мають достатніх ознак музично-жанрової доцентровості» (Іваницький, 2013б, с. 35). Іншими словами, «серед родильно-хрестинних пісень дійсно не простежуються ритмоструктурні <...> закономірності, які властиві пісням календарним та

весільним» (Іваницький, 2013б, с. 65). Насамкінець, у своїй теоретичній розвідці Іваницький визначає лише одну типологічну групу, яку, на його думку, можна би було без сумніву зарахувати до хрестинної – це десятикладник із ритмічною основою |11211|11211| (Іваницький, 2013б, с. 65). Тож ця монографія цінна, насамперед, найбільшою опублікованою колекцією українських народинно-хрестинних обрядових пісень (360 творів, з них 260 з мелодіями), приурочених до цих обставин творів різного походження та супутніх зразків.

А. Іваницький присвятив народинно-хрестинній обрядовості ще кілька статей: це розвідки, надруковані в різні роки в журналі «Народна творчість та етнографія» (Іваницький, 2009; Іваницький 2013а) – вони мають переважно етнологічно-культурологічне спрямування. Щодо мелотипології в них виголошуються ті самі ідеї, що й у вступі до монографії: зокрема, зазначено, що хрестинний цикл – це не жанр, а «комплекс, де поєднано кілька різних за часом етнографічних, поетичних і музичних об'єктів» (Іваницький, 2009, с. 53), тому «серед пісень народин і хрестин <...> трапляються різноманітні типи без виявлення до тенденцій групування»⁵ (Іваницький, 2009, с. 54).

У монографії І. Клименко (2020а), де вивчається мелотипологія обрядових жанрів українців та білорусів, народинно-хрестинний пісенний цикл висвітлений коротко (§7.9): дається поділ приурочених творів на питомі (для дослідницької бази призначено 320 одиниць) й умовно приурочені (таблиця на с. 103). З-поміж питомих виокремлено 11 ритмічних типів, які набрали відносно виразну статистику записів (від 10 до 40 фіксацій) (Клименко, 2020б, табл. 7.20Д). Авторка відзначає кілька осередків народинних пісень на Поліссі. Твори найпоширенішого ритмічного типу |11211|11211| описані у §14.8 монографії та прокартографовані (Клименко, 2020б, карта А70). Свій короткий нарис дослідниця завершує висновком, що «у зв'язку з раритетністю зразків народинної творчості вони вимагають специфічних методологічних підходів» (Клименко, 2020а, с. 103).

Регіональні дослідження

Мелотипологію та мелогеографію хрестинних наспівів Північного Підляшся в контексті дослідження усього регіонального обрядового репертуару описано у відповідних розділах дисертаційного дослідження авторки (Лукашенко, 2013, с. 87–90, 107–109). У 1997 році на основі новоздобутих експедиційних матеріалів було також

М. Гайдаєм та К. Квіткою у нижньому Подесенні у 1920-х роках (про це свідчить єдина публікація (Квітка, 1971, с. 202) та рукописи у фондах ІМФЕ).

⁴ Межі обраної території орієнтовно визначаються відповідно до методологічної розробки Б. Луканюка (Луканюк, 1990).

⁵ Тут, мабуть, мало би бути «без виявлення тенденцій до групування».

опубліковано невелику розвідку про мелотипологію хрестинних пісень сусідньої з Підляшшям західної Берестейщини (Лукашенко, 1997).

Народинно-хрестинну обрядовість етнографічної області Надсяння (ще однієї унікальної території, де наспіви, що супроводжують обряд хрестин, збереглися до сьогодні в достатній кількості) досліджували львівські етномузикологи, зокрема, Роман Скобало (2002, дипломна робота під керівництвом проф. Богдана Луканюка), який коротко описав обставини виконання народинно-хрестинних творів та перелічив основні мелоформи, що супроводжують ті чи інші моменти хрестинної учти (Скобало, 2002, с. 14–15). Підсумовуючи коротку характеристику репертуару досліджуваного терену, Р. Скобало констатує: «Представлений хрестинний репертуар розповсюджений на всій Яворівщині <...>. Це говорило би про його давнє походження, але модифікованість обрядової мелодії з одного боку, а з другого – те, що інші наспіви виконують також з іншими текстами звичайного жанрового циклу, свідчить про відносно недавнє походження такого музичного оформлення обряду» (Скобало, 2002, с. 15).

Анна Черноус у 2015 році виголосила доповідь «Рудименти хрестинного обряду на теренах українського Надсяння» на Міжнародній науковій конференції до 120-ліття від дня народження Зиновія Лиська (відбулася в ЛНМА 24 жовтня 2015 року), де разом із аналізом основних народинно-хрестинних мелотипів представила й результати їх картографування (Пасічник, 2016, с. 195). Карти до цієї доповіді див. у Додатках наприкінці статті.

На жаль, цим мізерним переліком, мабуть, вичерпуються етномузикологічні експлорації українських наспівів народин-хрестин.

Записи пісень

Не густо представлені й власне записи хрестинних пісень – та все ж і не так сутужно, порівняно з їх дослідженнями. Утім, огляд старших джерел виявив, що ці твори є раритетними не тільки серед сучасних експедиційних матеріалів, але й у польових записах з минулщини. Історія музичної фольклористики свідчить, що кількість пісень цього приурочення складала чи не найменшу частку традиційного репертуару від самих початків фіксації пісенного фольклору. Наприклад, у Зоріана Доленги-Ходаковського (Доленга-Ходаковський, 1974) із семисот опублікованих пісень налічується лише чотири хрестинних; у чотиритомному виданні «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» на кілька тисяч пісень – хрестинних двадцять три (Головацкий, 1878, с. 133–142); у четвертому томі «Трудов» Павла Чубинського таких тільки

одинадцять (Чубинський, 1877, с. 7–15); у збірці Климента Квітки «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» із 225 творів хрестинних лише три (Квітка, 1917, с. 76–78) тощо. Історію записів та публікацій народинно-хрестинних пісень досить детально описує А. Іваницький у вступній теоретичній розвідці до згадуваної монографії (Іваницький, 2013б, с. 10–37). Автор починає опис від найперших публікацій Вацлава Залеського та Жеготи Паулі, оприлюднених в 1830-х роках, опісля характеризує перший етнографічний нарис про хрестини, зроблений Опанасом Марковичем 1854 року, записи, опубліковані П. Чубинським та Я. Головацьким, опис обрядів родин і хрестин з містечка Мрин Ніжинського повіту, здійснений Олександром Малинкою в останній чверті XIX ст. (Іваницький, 2013, с. 10–13). Однак ці ранні фіксації хрестинних творів, за незначними винятками, не мали нотацій, а лише словесні тексти, які не можуть слугувати повноцінним джерелом для етномузикологічного дослідження⁶.

Отож, у центрі уваги цієї розвідки будуть архівні записи та публікації народинно-хрестинних пісень – насамперед, їх нотації. Найбільшу збірку нотацій подав А. Іваницький (2013б). Більша їх частина була попередньо вміщена в антології цього ж автора «Український обрядовий фольклор західних земель» (Іваницький, 2012). Інше монографічне видання, однак меншого об'єму – це збірка «Хрестинні пісні», упорядкована Ганною Сокіл (Сокіл, 2007), що, як і монографія А. Іваницького, окрім передруків містить і порівняно нові експедиційні записи.

У статті також використано матеріали, опубліковані в регіональних збірках чи в академічних антологіях: «Мелодії українських народніх пісень з Поділя і Холмщини» (Плосайкевич, Сенчик, 1916), «Радзінная паэзія» (Цітовіч (Ред.), 1971), «Пісні Тернопільщини» (Стельмашук, 1989), «Народні пісні з села Соломії Крушельницької» (Медведик, 1993), «Село Жабиня на Зборівщині» (Медведик, 1996), «Śpiewanejki moje» (Adamowski, 2003, 2005), «Хрестинні пісні східної Білосточчини» (Кора, 2008), «Пісні Волині й Полісся» (Коменда, 2014), у томі «Liubelskie» серійного польського видання «Polska Pieśń i Muzyka Ludowa» (Bartmiński, 2011) та інших. Базою джерельного ресурсу пропонованої статті стали й власні записи авторки, а також архівні матеріали ПНДЛМЕ та відомості з карти А. Черноус (Додатки, Карти А. Черноус), за що принагідно висловлюю їй щиру подяку.

⁶ За винятком спеціальних методологічно спрямованих текстологічних досліджень, як, наприклад, студія І. Данилейко (Данилейко, 2019).

МЕЛОТИПОЛОГІЯ

Досліджуючи обрядову пісенність Північного Підляшся та виходячи зі специфіки місцевого народинно-хрестинного репертуару, у своїй дисертації я поділила народинні твори за функцією на:

(а) питомі, ритуальні пісні, що переважно пов'язані з певними обрядовими моментами (що визначалось як за змістом текстів, так і за пісенною формою),

(б) приурочені пісні (які не пов'язані із ритуальною сферою та виконуються будь-коли протягом застілля, походу до куми тощо) та

(в) приспівки, що вирізняються співнотанцювальними жанровими рисами та за походженням також є приуроченими або умовно-обрядовими – адже більшість із них, окрім хрестин, можуть виконуватися на весіллі або інших святкуваннях (Лукашенко, 2013, с. 77–87).

Поповнення джерельної бази новими матеріалами примусило змінити погляд на цю концепцію, оскільки мої підляшські «приурочені» мелоформи на інших теренах часто лучились зі справжніми ритуальними віршами, та навпаки – ті мелодії, що були ритуальними («питомими») на Підляшші, в других регіонах нерідко виконувались із родинно-побутовими сюжетами. Це спостереження зайвий раз доводить слушність думки Б. Луканюка, що «...непорушна єдність наспіву та вірша загалом невластива культурі усної традиції. У ній зазвичай той же самий мотив лучиться з кількома різними поетичними текстами і, навиворіт, однакові слова в'яжуться з відмінними мелодіями...» (Луканюк, 2016, с. 119). Таким чином, основними критеріями відбору та систематизації можуть слугувати лише два фактори: власне самі мелоформи та їх кількісний пров'яз.

Отож, на території Північного Підляшся було виявлено шість розповсюджених пісенних типів, формальні характеристики яких відображені в **Таблиці 1** під номерами 1-3, 4б, (5), 6а (див. Додатки).

Мелотипологічна група 1

Мелотип під № 1 (див. Додатки: нотація 1) на основі спондеїчного семискладника та споріднені з ним (вторинні, дроблені) форми чисельно представлені на сусідніх західно-українських та суміжних теренах (44 зразки разом із підляшськими).

Народинне жанрове приурочення цього типу (з-поміж інших календарних і весільних циклів) відзначає І. Клименко (Клименко, 2020а, с. 291, табл. 14.15). У її базі даних знаходиться 34 наспіви,

⁷ Цей постулат не стосуватиметься співнотанцювальних, жартівливих та коротких творів, що виконуються при хрестинних застіллях, характеризуються різноманітністю форм та нагадують свого роду «попурі», складене із звичайних необрядових наспівів недавнього чи навіть напливового походження.

головно з території Білорусі, дистрибуцію яких вона представила й графічно (Клименко, 2020б, карта А67). Отож, додавши до моєї джерельної бази 34 зразки, відібрані І. Клименко, отримуємо приблизну кількість відомих народинних пісень цього типу – біля 80 мелодій. Це порівняно вагома кількість, зважаючи на раритетність подібних записів.

Ця мелотипологічна група складається із кількох композиційних різновидів. Осередком найпростішого, із $\langle V^*43^2 \rangle$ є, власне, Північне Підляшся (карта 1⁸, блакитні кола). Підляшські зразки – це наспіви із стабільним дробленням перших чотирьох основних силабохрон (як у нот. 1), виконувані в темпі *justo*. Їм властива контрастна мелотематична будова (A||B) з квінтовым протиставленням кадансових опор (d^2 -g) та «мінорним» нахилом. Подібні зразки були зафіксовані й на заході Берестейщини, на Західному Поліссі та на Західному Поділлі (Пониззі), північніше Тернополя. Західноподільські наспіви, окрім стабільного дроблення усіх тривалостей чотирискладника, мають довільне ритмічне варіювання другої побудови (трискладника), де дробиться одна, а то й дві основні тривалості (нот. 2).

Однак видається, що описана форма є скороченим похідним варіантом чотириділної композиції $\langle V4433^2 \rangle$; $\langle R||:2222|2222|224|224:|| \rightarrow \langle R||:2222|...|224|...:|| \rangle$ із переважною повторністю мелотематичної (та поетично-семантичної) будови $\langle Ma\alpha\beta\beta \rangle$ ($\alpha\alpha\beta\gamma$) (нот. 3).

Спрощення, можливо, відбулося шляхом випадання повторених ритмо-семантичних побудов, що дозволило уникнути суттєвого руйнування мелоінтонаційної та композиційної логіки форми. Зразки чотириділних наспівів зафіксовані в околицях Білої Підляської (*Biala Podlaska*) та південніше; вони сягають Тернополя на південному сході й Горличчини на південному заході, а також територій, що знаходяться приблизно на цій широті; ще вони відомі в північній частині Білорусі (карта 1, білі ромби в синьому колі).

Ці мелодії вирізняються широким спектром версій ритмічного варіювання:

а – практично модельні (вихідні) форми;

б – форми з довільним дробленням у перших двох ритмосилабічних групах та модельними трискладниками;

⁸ У додатку вміщено графічні копії інтерактивних карт, розміщених на Google диску, які можна переглянути в он-лайн режимі, відсканувавши QR код, поданий у верхньому лівому куті кожного зображення. Інтерактивні карти дозволяють наближати або віддаляти зображення, вмикати або вимикати інформаційні шари, а також дізнатися детальну інформацію про те, в яких населених пунктах побуває той чи інший мелотип.

в – вид зі стабільним дробленням в чотири-складниках та довільним в трискладниках тощо.

Очевидно, що характер дроблень в кожному випадку спричинений регіональними стилевими канонами, на що вказує й І. Клименко, розглядаючи твори дожинкової приуроченості (Клименко, 2020, т. 1, с. 247). Однак виявити подібну регіональну стилістику ритмічного варіювання народинних наспівів важко – почасти через недостатню кількість матеріалів, а також і тому, що схожі «алгоритми дроблення» зустрічаються на досить віддалених теренах – таких як, наприклад, Західна Волинь та північ Білорусі.

Утім, одним із цілком виразних регіональних маркерів наспівів Північної Білорусі є переважна відсутність цезури в поетичному тексті між трискладовими ритмічними групами: тобто в двох заключних ритмічних побудовах фігурує нероздільна силабічна одиниця (нот. 4), таким чином фактично утворюючи тридільну композицію.

Окрім цього, часто ця «об'єднана» ритмосилабічна побудова повторюється двічі, в результаті витворюючи ще один різновид форми із ⟨V4466⟩ із завершеною мелотематичною побудовою *Maayy*. Однак поетична рима групує рядки-періоди попарно, що створює враження дворядкової композиції. У певних випадках остання побудова може й не повторюватись, в результаті постає коротший варіант ⟨V446⁽²⁾⟩ ^mR|(:)2222|2222|224224(:)||: (нот. 5).

В межах розповсюдження цих композицій подекуди можна зустріти й тридільні форми іншого виду, що є ніби перехідною ланкою між дво- та чотиридільними, в яких випадає один із чотирискладників ^mR|:2222|...|224|224:||: (нот. 6).

Серед цих наспівів (як, зрештою, і в чотиридільних композиціях) трапляються білоруські зразки з вторинною ямбізацією (це явище є одним із стилевих маркерів білоруських весняно-троїцьких творів, як помічає І. Клименко (2020а, с. 292, табл. 14.16)) (нот. 7).

Найменший за кількістю зразків різновид у складі цієї типологічної групи – це складні композиції, великі й малі колісцеві форми, з можливою контамінацією із іншими ритмічними побудовами (нот. 8). Вони зустрічаються на периферії досліджуваного терену (карта 1, блакитні кола із зірочкою в центрі): це Горличчина і північ Білорусі. Ці зразки рідкісні, здебільшого походять із давніших публікацій (нот. 8).

Що стосується меліки, то переважна більшість наспівів у цій групі мелотипів мають квінтову ладову основу «мінорного» нахилу (лише 4 зразки із 44 мають «мажорний» нахил та лад, у більшості випадків складніший від двоопорного квінтового). Часто звукорядну основу розширено залученням верхнього допоміжного тону (до верхньої опори) та субкварти.

Із цього приводу доречним є спостереження І. Клименко про мандрівний характер квінтової

«мінорної» версії дожинкових мелодій ⟨V*43²⟩ – характерної меломоделі, що знайшла «прихисток» у різних жанрах та <...> місцевостях» (Клименко, 2020а, с. 292). Тож народинний жанровий цикл західного полігону виявився одним із таких «жанрових прихистків», більше того, ця ладова версія притаманна чи не найчисельнішій групі народинних наспівів Західної України та сусідніх теренів. Утім, є й незначні винятки: в окремих зразках з Горличчини, околиць Тернополя та Бродів Львівської області зустрічаються відмінні види ладової організації – «мажорна» квінтова, квартова та складніші ладові конструкції.

Мелотипологічні групи 2 та 3

Наступна мелотипологічна група об'єднує різноманітні форми на основі п'ятискладника (джерельна база налічує 83 зразки). Мелотип із поетичною структурою ⟨V55²⟩ має дві ритмічні версії ^mR|:11112|11112:|| та ^mR|:11121|11121:||. Такі наспіви є найчисельнішими в народинному жанровому циклі Північного Підляшшя.

Нерідко одні й ті ж тексти можуть виконуватись в обох ритмічних варіантах. Спостережено, що наспіви першого ритмічного різновиду лучаться переважно із ритуальними текстами, хоча можуть виконуватись й із загально-контекстовими. Натомість другий різновид притягує переважно застільні пияцькі та кумівські сюжети. Чи не найпопулярнішим із них є «Ой куме, куме, добра горілка», який завдяки простоті мелодії та тексту дістав поширення в різноманітних середовищах (в тому числі й міському) та виконується за різних обставин (а не тільки на хрестинах). Вочевидь, картографування цієї форми вагомим результатом не дасть, через це воно не є вичерпним⁹.

Як видно на карті 2, територія побутування наспівів цього мелотипу простягається дугою від півночі Білорусі через Підляшшя, Західну Волинь, Галичину аж до Карпат. Помітно, що осередком розповсюдження версії із ямбічною кінцівкою |11112| (нот. 9) є Північне Підляшшя (білий квадрат у колі: зеленому – з квінтовою ладовою основою «мінорного» нахилу; блакитному – квінта «мажорного» нахилу; жовтому – інші ладові версії).

Версії з хореїчною кінцівкою (нот. 10) займають Надсяння та Передкарпаття (кола, кольори яких позначають ті ж ладові різновиди; коричневі кола – дані із карт А. Черноус, де не вказана ладова будова).

Безумовно, щільність позначень на карті великою мірою залежить від рівня обстеженості локусу (найкраще вивчені Північне Підляшшя та Надсяння). Проте, попри добру дослідженість, на території Надсяння не зафіксовано зразків із

⁹ Цю пісню можна знайти в різноманітних виданнях (у тому числі й популярних) серед звичайних творів: ці публікації лишаю поза увагою дослідження.

ямбічною кінцівкою |11112|. Натомість, тут виявлено місцеві ритмічні модифікації із ${}^mR||:12122|12122:|$ та ${}^mR||:11213|11213:|$ (на карті 2 – жовтогарячі кола). Перша ритмічна версія наближена до форми ямбічного п'ятискладника ${}^mR||:12123|12123:|$, друга є ніби гібридним поєднанням із ритмом широко розповсюдженого на цій території «співаного краков'яка» ${}^mR||:112121|112121:|$. Найімовірніше, що такі ритмічні «атракції» є результатом агогічної варіантності, це специфіка локальної інтерпретації. Ще одна ритмічна метаморфоза цих пісень виступає у поєднанні ритмомалюнків |11121| (трибрахій+хорей) та |11112| (трибрахій+ямб) в одному творі (Середня Волинь).

Наспіви на основі п'ятискладників переважно побутують у модельному вигляді. Винятками є зразки з Білорусі та Горлицчини, де з'являється вторинна форма із дробленням основних силабохрон. Виразною типологічною ознакою лемківських зразків (та, ймовірно, закарпатських)¹⁰ є дроблення першої й четвертої силабохрон у третій фігурі, в результаті чого виникає своєрідна мала кільцева форма ${}^mR||11112|11112||\frac{1}{2}\frac{1}{2}11\frac{1}{2}\frac{1}{2}11|11112:|$: (нот. 11).

На території Північної Білорусі зустрічаються однорядкові композиції¹¹ із довільним дробленням основних силабохрон схеми |22224| протягом усієї форми, в результаті чого вірш розширюється до 7–9 складів, із тенденцією до регулярності внутрішніх цезур (нот. 12).

Ці твори стилістично суттєво вирізняються від західно-українських народинних десяти-складових пісень: завдяки нерегулярному дробленню основних силабохрон вони подібні до весільних наспівів цієї ж структури з півночі України та сусідніх територій.

Відмінним від загалу та цікавим з точки зору «мандрівних» тенденцій виявився зразок із с. Сваринь¹² (Дрогичинського району Брестської області), де текст «Ой куме, куме» поєднується із типовим для вокальної лірики Західного Полісся шестискладником $||:121111|121111:|$ (що часто виступає й у функції приуроченого), в якому залежно від кількісного складу вільносилабічного вірша в ритмічній канві або випадає, або додається одна силабохрона¹³ (нот. 13).

¹⁰ Цього не можна стверджувати з певністю, оскільки Закарпаття представлено лиш одним наспівом.

¹¹ Проте між суміжними рядками часто присутня прикінцева рима, що створює враження дворядкової композиції.

¹² Інший варіант із текстом «Ой іду селом» зафіксовано в с. Ветли Любешівського району на Волині.

¹³ Оригінальну гіпотезу генези аналогічних наспівів у своїй дисертації запропонував Ю. Рибак. Він вважає, що ця гетероритмічна структура виникла шляхом модифікації семискладової форми $||121111||$, припасованої до 5-ти та 6-ти складових віршів. Дослідник також визначає й порівняно невеликий ареал

Специфічний опільський тип. Унікальним народинним мелотипом на основі п'ятискладника, що не має аналогів серед інших жанрів, є тридільна форма, що широко побутує на Надсянні, меншою мірою – на Опіллі із $\langle{}^V555\rangle$ та ритмічною будовою ${}^mR||:21111|21111|11112:|$: (нот. 14).

Ці наспіви в переважній більшості випадків поєднані з одним текстом «В неділю рано, в неділю рано як день біленький», що має поодинокі варіації в першому рядку: «В неділю рано (2) сонечко сходить» чи «Ой там на горі (2) впав сніг біленький». Не зважаючи на розбіжності інципів, сюжет цих пісень той самий – це побажання многоліття новонародженому та усім його родичам по черзі. Ладова та мелотематична будова особливих варіантів не мають: це квінтовий лад «мінорного» нахилу із субквартою, ${}^M\alpha\beta||\gamma\delta\epsilon$.

Відомо про дві версії походження цієї оригінальної форми. Перша запропонована у вищезазначеній роботі Р. Скобала. Зокрема, автор стверджує, що завдяки повторенню першого мотиву та відсутності подібного повтору в другому реченні, можна здогадатись, що цей наспів є трансформацією мелодії зі структурою $\langle{}^V446\rangle$, здебільшого відомої із текстами «Ой хмариться, туманиться» та «Кажуть люди, що я умру» (Скобало, 2002, с. 14).

Інша версія припускає польське походження цього мелотипу¹⁴. Проте, яким чином він з'явився на Галичині, асимілювався в місцевий репертуар і чому це відбулося лише на окремій території – залишається загадкою. Як видно на карті 3, наспіви цього типу густо розсіяні по території українського Надсяння (відомості з другого берега Сяну, на жаль, відсутні), також зустрічаються на території Опілля¹⁵, окремі твори замандрували до околиць Золочева, Старого Самбора та Іршави на Закарпатті.

Мелотипологічна група 4

Говорячи про п'ятискладники в народинній жанровій групі, не можна не згадати про твори із так званим ритмом «стріла» ${}^mR||:11211|11211:|$. Хоча на території Підляшшя вони не зустрічалися, а на Західній Україні відомі лише їх поодинокі

побутування цих творів із сінокісним приуроченням у долині річки Стохід (Рибак, 2005, с. 101).

¹⁴ Зокрема, така думка прозвучала на Конференції до 120-ліття від дня народження Зиновія Лиська під час обговорення доповіді А. Черноус.

¹⁵ Інформацією про побутування цього наспіву в селах Грусятічі, Дуліби, Старі Стрілища та Кнісело бувшого Жидівського зараз Львівського р-ну Львівської області люб'язно поділилася випускниця ЛНМА ім. М. Лисенка, дослідниця цієї території Марія Ліпінська. Інші львівські етномузикологині Христина Попович та Анна Черноус у відеомайстер-класі «Традиційний спів Опілля» (Попович, Черноус) також говорять про побутування цієї пісні на Опіллі та виконують зразок із с. Шпиколоси поблизу Золочева.

фіксації, однак у центральних і східних теренах України, а особливо в Білорусі цей мелотип представлений більш щільно. Як зазначає І. Клименко у коментарі до відповідної карти, де вказані місця фіксації таких наспівів, «...позначки точково розкидані на великому просторі України та Білорусі – від Поділля до Поозер'я» (Клименко, 2020а, с. 295; Клименко, 2020б, карта А70). У базі даних дослідниці зареєстровано 44 одиниці цього ритмічного типу.

Натомість у таблиці народинних мелотипів Північного Підляшшя під номером 4 фігурує оригінальна форма, що є немов гібридом ритму «стріли» (11211) та білоруської форми із «V4466» (нот. 4), в якій перші два чотирискладники заміщені п'ятискладниками (на карті 4 жовтогарячі позначки) (нот. 15).

Цілком аналогічних наспівів на інших територіях не виявлено, однак у Білорусі побутують ритмічно споріднені зразки із заключними семискладниками (відмінні за мелікою: переважно із квартовим ладовим остовом та комбінаціями додаткових опор; на карті 4 сині та зелені позначки¹⁶) (нот. 16).

На перший погляд, ці форми було важко ритмічно ідентифікувати із вже відомими (у мене було навіть короточасне припущення, що вони пізнішого походження). Та, порівнявши їх із підляшськими, я дійшла висновку, що семискладник – похідна структура, яка виникла в результаті дроблення першої довгої силабохрони підляшського шестискладника (нот. 15, третій такт) 112112 → 1111112. Очевидно, так виявляється стадіальність ритмічних варіацій, зумовлених впливом поетичного тесту: дводільна побудова перетворюється в однодільну 33 → 6: ||112|112|| → ||112112||, згодом починають спрацьовувати алгоритми, характерні для цілісної композиційної одиниці, руйнуючи цезуру.

Мелотипологічна група 5

Чи не найпоширеніший на східно-європейських теренах обрядовий мелотип із структурою вірша «557²» та ямбічною організацією ритму в якості народинного на Північному Підляшші не зустрічається, тут він є одним із провідних у весільному жанровому циклі. На сусідніх територіях, особливо в Галичині, він побутує й у якості хрестинного (джерельна база – 28 зразків) (нот. 17).

Цей фактор послужив підставою для картографування хрестинних наспівів мелотипу «V557²» у межах цієї розвідки (карта 5). Наспіви побутують переважно на території північно-

західної України з концентрацією у Надсянні. Характерною ознакою є їх виконання в рубатній манері, проте з більш-менш фіксованими специфічними прийомами: можна підмітити тенденцію до пролонгування третьої силабохрони у кожній ритмічній побудові (як у прикладі 17), або ж до вторинної ямбізації.

Більшість зразків має лад «мінорного» нахилу з квінтовою опорою (карта 5 – фіолетовий ромб). В околицях Тернополя та біля Рівного зафіксовано кілька зразків «мажорного» нахилу. Дані із карт А. Черноус, відмічені жовтавими значками, не конкретизують мелічних особливостей, однак більшість записів із території Надсяння мають квінтовий ладовий остов із мінорним нахилом, що може слугувати відповідною підказкою у цій ситуації. Два зразки з Білорусі, відмічені жовтогарячими квадратами, мають однорядкову композицію «V5577» (це інший мелотип, споріднений із описуваним), один із яких (із с. Кривічі) демонструє майже модельну ямбічну ритмічну будову ^mR ||1212|1212||:121233:||, а інший характеризується вільно-силабічним розспівом семискладника (варіант – 6–8 силаб) у рубатному стилі виконання. Обидва наспіви мають квінтову ладову основу з «мінорним» нахилом. Ще один зразок із Перемишльщини (карта 5, жовтогаряче коло) має ритмосилабічну форму «V57²» ||:11112|1111233:|| і є «представником» поліжанрового типу, народинне приурочення якого характерне для білоруського Поозер'я (Клименко, 2020а, с. 291; Клименко, 2020б, карта А65).

Мелотипологічна група 6

Остання, шоста мелотипологічна група складається із двох мелотематичних та композиційних різновидів (карта 6, червоні помітки). Перший розповсюджений на Підляшші та представлений в типологічній таблиці 1 під номером ба. Це – чотирирядкова композиція на основі ямбічного шестискладника |121212| (частіше – розщепленого до 7-складового варіанту). Наспіви цієї форми на Північному Підляшші поєднуються із «застільними» текстами на кшталт «*Випила-вихилила*», «*Випий, кумулю, випий*» тощо (нот. 18).

Твори мають співно-танцювальний характер та специфічну мелотематичну будову 'M A||A||B||B|| або 'M A||A' ||B||B' ||, яку київські дослідники, вслід за російськими музикознавцями називають «парою періодичностей» (Клименко, 2020а, с. 81). Така композиція характерна для інструментальних жанрів (зокрема, польського оберка), що вказує на походження цього мелотипу. У ритмічній формі зазвичай дробиться друга тривалість, утворюючи широковідомі семискладники. Також спостерігається тенденція до спорадичної заміни ямбів хорейми, часом трапляється повна підміна ямбів. На Холмщині – це наспіви до ритуалу збирання грошей на мило. Їм

¹⁶ Синім кольором відмічені зразки лише із фіксацією поетичного тексту, однак ідентичний поетичний текст «Чэраз рэчаньку, чэраз быструю гібка кладачка ляжыць» дозволяє припустити майже 100-процентну ймовірність ідентичності ритмічної форми в усіх цих зразках.

властиве дроблення довгих силабохрон у першій і другій парах ямбів, та наддроблення передостанньої вісімки – ${}^mR||:111\ 111\ \frac{1}{2}^1/\frac{1}{2}2:|$, що надає наспіву вальсово-лендлерового характеру, ${}^M A||A' ||B||B||$ (Bartmiński, 2011, с. 22–23). І. Клименко у своїй недавній роботі картографує кілька подібних зразків народинного приурочення, зафіксованих в районі Володимира Волинського (Клименко, 2020б, карта А73).

На сусідніх територіях знайдено нечислені ритмо-структурні відповідники цим мелодіям, проте мелотематично та композиційно ці твори відрізняються – вони є аналогічні до весільних композицій на основі ямбічного шестискладника, тож вважаємо їх за другий різновид в межах типологічної групи б. На Південному Підляшші це наспів до ритуалу поділу каші: чотирирядкова тирада із зачином та кінцівкою ${}^mR||1111233||1111212||:1111233:|$ (Архів ПНДЛМЕ, колекція І. Ігнатюка). У Білорусі варіант з тим же поетичним тестом подається без ритмічного ходу $\langle V6^4 \rangle$; ${}^mR||:1111233:|$ (Цітовіч, 1971, с. 325).

Два унікальні зразки (з Пониззя та Північного Підляшшя) репрезентують повну тираду весільного типу із зачином, кінцівкою і з повним (Пониззя: нот. 19¹⁷) та «вкороченим» чотирискладовим ходом (Підляшшя: Кора, 2008, с. 11).

Також відомо кілька строфічних композиційних версій $\langle V7^3 \rangle$ з перманентним дробленням другої силабохрони.

Чотирирядкові зразки з Підляшшя та Холмщини спираються на мажорну квінту, інші твори цієї групи в основі ладу мають переважно квінту з мінорним нахилом.

Висновки

Оцінюючи сукупну мелотипологічну та мелоареалогічну характеристику народинних мелотипів західного сектору етнічних українських територій, відмітимо два найщільніші осередки їх побутування – це Північне Підляшшя¹⁸ та Надсяння. Однак Північне Підляшшя характеризується багатшим мелотипологічним набором (шість мелотипів), натомість на Надсянні налічується лише три. Важливо, що народинні мелотипи цих двох осередків відмінні: винятком є лише десятискладник $\langle V55^2 \rangle$ із хорейною (вальсовою) кінцівкою, та умовно мелотип із $\langle V557^2 \rangle$, який на Підляшші виступає у весільному жанровому втіленні. Загалом народинно-хрестинний жанровий цикл Надсяння зі своїм «унікальним» наспівом «В неділю рано» (що

частково поширився на сусідні території) є ніби відокремленим від навколишніх територій. Тут не зустрічається жоден композиційний різновид першої мелотипологічної групи (на базі семискладника $\langle V^*43 \rangle$), немає жодного зразка шестискладових наспівів, а мелотипи із $\langle V55^2 \rangle$ та $\langle V557^2 \rangle$ часто зазнають чудернацьких ритмічних модифікацій¹⁹.

Картографування першої типологічної групи споріднених мелотипів на базі спондеїчного семискладника спростовують думку, що ці наспиви притаманні переважно білорусам, а в Україні зустрічаються поодинокі. Як видно на карті 1, спільний ареал їх побутування продовжується від Північного Підляшшя в південному керунку, сягаючи Лемківщини та Пониззя на заході України, більш того, ці терени не є крайньою межею їх розповсюдження²⁰.

Група мелотипів на основі $\langle V55^2 \rangle$ є найчисельнішою та найбільш розповсюдженою на території етнічного заходу України (окремі зразки зустрічаються й на сусідніх територіях). Ці наспиви побутують на Західному Поліссі, Західній Волині, у Галичині, у Передкарпатті, сягаючи Буковини (однин зразок помандрував на Закарпаття).

Локальна підляшська форма із $\langle V5566 \rangle$ – єдиний серед усіх мелотипів, що має географічну репліку лише в Білорусі (Карта 4).

Ладова основа переважної більшості народинно-хрестинних наспівів усіх описаних в роботі ритмічних форм – квінтовий діапазон із мінорним нахилом звукоряду та системою опор на відстані квінти.

Отож, підсумовуючи результати дослідження та даючи відповідь на питання, поставлене на початку роботи, можна констатувати, що аналіз та картографування народинно-хрестинних наспівів західного сектору етнічних українських територій та прилеглих земель виявили, що із шести народинних мелотипів, детально вивчених на теренах Північного Підляшшя, більшість знайшли продовження в південному напрямку (на сусідні західноукраїнські терени) – у тотожних та споріднених формах. Один тип «відгукнувся» в Білорусі. Шоста мелотипологічна група (з базовим ямбічним шестискладником) представлена надто малою кількістю зразків, тому можна зробити лише гіпотетичні припущення щодо можливого ареалу його розповсюдження.

¹⁷ На межі з Буковиною.

¹⁸ Якби територія південніше від Західного Бугу не була зачищена від українців після Другої світової війни, то, ймовірно, до цього переліку ввійшло б і Південне Підляшшя, що має спільні із північною частиною музично-стилістичні ознаки.

¹⁹ Що може свідчити про їх «запозичене» походження.

²⁰ Okремі записи народинних творів аналогічної форми з Вінницької та Житомирської областей підтверджують цю думку.

Список використаної літератури і джерел

Архів ПНДЛМЕ при ЛНМА ім. Миколи Лисенка.

- Головацкий, Я. (1878). *Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. Часть II. Обрядные песни*. 884 с. Москва.
- Данилейко, І. (2019). Досвід реконструкції типових весільних мелодій за збіркою текстів кінця XIX століття з околиць Ніжина, записаних О. Малинкою. *Проблеми етномузикології*, 14, 96–117. Київ.
- Доленга-Ходаковський, З. (1974). *Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся)*, 784 с. Київ: Наук. думка.
- Іваницький, А. (2009). Родильно-хрестинні пісні: типологічна дивергенція і завдання функційної реконструкції. *Народна творчість та етнографія*, № 2. 47–55. Київ.
- Іваницький, А. (2012). *Український обрядовий фольклор західних земель: Музична антологія*, 624 с. Вінниця: Нова Книга.
- Іваницький, А. (2013а). Зауваги до типології родильно-хрестинних пісень та обрядовості. *Народна творчість та етнологія*, 3. 52–57. Київ.
- Іваницький, А. (2013б). *Пісні з родин і хрестин (збірник-реконструкція із теоретичною розвідкою, коментарями, моделями ритмоструктури, покажчиками)*, 456 с.: ноти. Вінниця: Нова Книга.
- Іваннікова, Л. (2013). Монографічне дослідження родильно-обрядового фольклору. *Народознавчі зошити*, 5(113), 941–947. Львів.
- Квітка, К. (1917). *Народні мелодії. З голосу Лесі Українки. Ч. 1*, 229 с. Київ.
- Квитка, К. (1971). *Избранные труды в двух томах. Т. 1*. 384 с. Москва: Советский композитор.
- Клименко, І. (2020а). *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія. Т. 1: Монографія*. 360 с. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського.
- Клименко, І. (2020б). *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія. Т. 2: Атлас*. 100 с. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського.
- Коменда, О. (Упор.). (2015). *Пісні Волині й Полісся: хрестоматія. 2-е вид., допов.*, 214 с. Луцьк.
- Костомаров, Н. (1877). *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: в 7 т. Т. 4: Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны, XXX*, 713, 45 с.: ноты. Санкт-Петербург.
- Луканюк, Б. (1990). Питання методики географічного етномузикознавства й етнографічне регіонування західноукраїнських земель. *Перша конференція дослідників народної музики західноукраїнських земель*, 5–8. Львів. (1990, 22–24 березня).
- Луканюк, Б. (2016). *Ритмічна варіаційність у пісенному фольклорі: Теоретико-методологічне дослідження*. 208 с. Львів.
- Лукашенко, Л. (1997). Типи народинних (хрестильних) пісень західної Берестейщини. *Традиційна народна музична культура Західної Волині та Західного Полісся*, 6–9. Львів.
- Лукашенко, Л. (2013). *Традиційна вокально-обрядова культура Північного Підляшшя*. (Дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства), 182 с. + 124 с [Додатки]. Львів.
- Медведик, П., Смоляк, О. (Упор.). (1993). *Народні пісні з села Соломії Крушельницької, записані в с. Біла Тернопільського р-ну, Тернопільської обл.* 190 с. Тернопіль: Збруч.
- Медведик, П. (1996). *Село Жабиня на Зборівщині*, 224 с. Тернопіль: Лілея.
- Пасічник, В. (2016). Міжнародна наукова конференція до 120-ліття від дня народження Зиновія Лиська. *Етномузіка*, 12, 191–195. Львів.
- Плосайкевич, Л. Сенчик, Я. (1916). *Мелодії українських народніх пісень з Поділя і Холмщини. Матеріяли до української етнології НТШ. Т. XVI*. 108 с. Львів.
- Рибак, Ю. (2005). *Обрядові пісні Верхньоприп'ятської низовини (мелотипологія – мелогографія – культурогенеза)*. (Дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства), 188 с. Львів.
- Скобало, Р. (2002). *Типи народної пісенності Яворівщини. Антологія*. (Дипломна робота). 84 с. Львів.
- Соکیل, Г. (Упор.). (2007). *Хрестинні пісні*. 208 с. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Стельмашук, С., Медведик, П. (Упор.). (1989). *Пісні Тернопільщини: календарно-обрядова та родинно-побутова лірика: пісенник*. 496 с. Київ: Музична Україна.
- Ціговіч, Г. (Ред.). (1971). *Радзінная паэзія*, 784 с. (АН БССР. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Беларус. нар. творчасць). Мінск: Навука і тэхніка.
- Чубинський, П. (1877). *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край. Т. 4*. Санкт-Петербург.
- Попович, Х., Черноус, А. (2020). Відеомайстерклас «Традиційний спів Опілля», ч. 2. *Фестиваль межа*. Отримано 10 жовтня 2021р. з сайту: <https://www.youtube.com/watch?v=d6x8Moezafw&t=784s>.
- Adamowski, J. (2003, 2005). *Śpiewanejki moje. Cz. 1*, 242 s. *Cz. 2*, 218 s. Lublin.
- Bartmiński, J. (Red.). (2011). *Lubelskie. Pieśni i obrzędy rodzinne: chrzciny, weselie, pogrzeb. Polska Pieśń i Muzyka Ludowa: zrodla i materialy. T. 4. Cz. 2*. 752 s. Liublin.
- Kopa, S. (2008). *Pieśni chrzcinne wschodniej Białostoczyzny*, 272 s. Białystok.

References

- Archaive of Laboratory of Music Ethnology at Lviv National Music Academy named after Mykola Lysenko.
- Golovatskiy, Ya. (1878). *Narodnye pesni Galitskoy i Ugorskoy Rusi, sobrannye Ya. F. Golovatskim* [Folk Songs of Galician and Ugrian Rus, Collected by J. F. Golovatsky]. Chast II. *Obryadnye pesni* [Part II. Ritual Songs]. 884 p. Moskow. [in Russian].
- Danyleiko, I. (2019). Dosvid rekonstruktsii typovykh vesilnykh melodii za zbirkoiu tekstiv kintsia XIX stolittia z okolyts Nizhyna, zapysanykh O. Malynkoiu [Reconstruction of typical wedding melodies based on a collection of texts from the end of the XIX century from the vicinity of Nizhyn recorded by O. Malin]. *Problemy etnomuzykologiyi* [Problems of Music Ethnology]. Iss. 14, 96–117. Kyiv. [in Ukrainian].
- Dolenha-Khodakovskiy, Z. (1974). *Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho (z Halychyny, Volyni, Podillia, Prydniprianshchyny i Polissia)* [Ukrainian Folk Songs in the Records of Zoryan Dolenha-Khodakovskiy (from Halychyna, Volyn, Podillya, Prydniprianshchyna and Polissya)]. 784 p. Kyiv. [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2009). Rodylno-khrestynni pisni: typolohichna dyverhentsiia i zavdannia funktsiinoi rekonstruktsii [Birth and christening songs: typological divergence and tasks of functional reconstruction]. *Narodna tvorchist ta etnografiia* [Folk Art and Ethnography], № 2. 47–55. Kyiv. [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2012). *Ukrainskyi obriadovi folklor zakhidnykh zemel: Muzychna antolohiia* [Ukrainian Ritual Folklore of the Western Lands: Musical Anthology], 624 p. Vinnytsia. [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2013a). Zauvahy do typolohii rodylno-khrestynnykh pisen ta obriadovosti [Notes on the typology of birth and christening songs and ritual]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia* [Folk Art and Ethnology], № 3. 52–57. Kyiv. [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2013b). *Pisni z rodyn i khrestyn (zbirnyk-rekonstruktsiia iz teoretychnoiu rozvidkoiu, komentariamy, modeliamy rytmostruktury, pokazhchykamy)* [Songs from Birth and Christening (Collection-Reconstruction with Theoretical Exploration, Comments, Models of Rhythmic Structure, Indexes)], 456 p. Vinnytsia. [in Ukrainian].
- Ivannikova, L. (2013). Monohrafichne doslidzhennia rodylno-obriadovoho folkloru [The monographic study of birth ritual folklore]. *Narodoznavchi zoshyty* [The Ethnology Notebooks], 5(113), 941–947. Lviv. [in Ukrainian].
- Kvitka, K. (1917). *Narodni melodii. Z holosu Lesi Ukrainky* [Folk Tunes. From the Voice of Lesya Ukrainka]. P. 1, 229 p. Kyiv. [in Ukrainian].
- Kvitka, K. (1971). *Izbrannye trudy v dvukh tomakh* [Selected works in two volumes]. V. 1, 384 p. Moskow. [in Russian].
- Klymenko, I. (2020a). *Obriadovi melodii ukraintsev u konteksti sloviano-baltskoho rannotradytsiinoho melomasyyu: typolohiia i heohrafiia* [Ritual Melodies of the Ukrainians in the Context of the Slavic-Baltic Early-Traditional Melomassive: Typology and Geography]. V. 1: Monograph. 360 p. (with DVD). Kyiv. [in Ukrainian].
- Klymenko, I. (2020b). *Obriadovi melodii ukraintsev u konteksti sloviano-baltskoho rannotradytsiinoho melomasyyu: typolohiia i heohrafiia* [Ritual Melodies of the Ukrainians in the Context of the Slavic-Baltic Early-Traditional Melomassive: Typology and Geography]. V. 2: Atlas. 100 p. Kyiv. [in Ukrainian].
- Komenda, O. (Ed.). (2014). *Pisni Volyni y Polissia: khrestomatiia* [Songs of Volyn and Polissya: a Textbook]. 2nd ed. 212 p. Lutsk. [in Ukrainian].
- Kostomarov, N. (1877). *Trudy etnograficheskoy i statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray* [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian territory]. In 7 vol. Vol. 4: *Obryady: rodiny, krestiny, svadba, pokhorony* [Rites: Birth, Christening, Wedding, Funeral], XXX, 713, 45 p. notes. Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Lukaniuk, B. (1990). Pytannia metodyky heohrafichnoho etnomuzykoznavstva y etnografichne rehionuvannia zakhidnoukrainskykh zemel [The issues of methods of geographical ethnomusicology and ethnographic regionalization of western Ukrainian lands]. *Persha konferentsiia doslidnykiv narodnoi muzyky zakhidnoukrainskykh zemel* [The First Conference for Researchers of Folk Music in Western Ukrainian Lands], 6–8. Lviv. [in Ukrainian].
- Lukaniuk, B. (2016). *Rytmichna variatsiunist u pisennomu folklori: Teoretyko-metodolohichne doslidzhennia* [Rhythmical Variation Folk Songs: Theoretical and Methodological Research]. 208 p. Lviv. [in Ukrainian].
- Lukashenko, L. (1997). Typy narodnykh (khrestylnykh) pisen zakhidnoi Beresteishchyny [Types of birth (christening) songs of Western Brest region]. *Tradytsiina narodna muzychna kultura Zakhidnoi Volyni ta Zakhidnoho Polissia* [Traditional Folk Music Culture of Western Volyn and Western Polissya], 6–9. Lviv. [in Ukrainian].
- Lukashenko, L. (2013). *Tradytsiina vokalno-obriadova kultura Pivnichnoho Pidliashshia* [Traditional Vocal and Ritual Culture of Northern Podlasie]. (Dissertation of the candidate of arts (17.00.03)). 182&124 p. [Supplements]. Lviv. [in Ukrainian].
- Medvedyk, P., Smoliak, O. (Edd.). (1993). *Narodni pisni z sela S. Krushelnytskoi* [Folk Songs from the Village of S. Krushelnytska], 188 p. Ternopil. [in Ukrainian].
- Medvedyk, P. (1996). *Selo Zhabynia na Zborivshchyni* [The Village of Zhabynia in the Zboriv District], 224 p. Ternopil. [in Ukrainian].
- Pasichnyk, V. (2016). Mizhnarodna naukova konferentsiia do 120-littia vid dnia narodzhennia Zynoviia Lyska [International Scientific Conference dedicated to the 120th anniversary of Zinovy Lysko]. *Etnomuzyka* [Ethnomusic]. Issue 12, 191–195. Lviv. [in Ukrainian].

- Plosaikyevych, L., Sienchyk, Ya. (1916). *Melodii ukrainskykh narodnykh pisen z Podillia i Kholmshchyny. Materialy do ukrainskoi etnologii NTSH [Melodies of Ukrainian Folk Songs from Podillia and Kholm Regions. Materials on the Ukrainian Ethnology of Shevchenko Scientific Society]*. Vol. XVI, 108 p. Lviv. [in Ukrainian].
- Rybak, Yu. (2005). *Obriadovi pisni Verkhnoprypiatskoi nyzovyny (melotypolohiia – meloheohrafiia – kulturoheneza) [Ritual Songs of the Upper Pripyat Lowland (Melotypology – Melogeography – Culturogenesis)]*. (Dissertation of the candidate of arts (17.00.03)), 188 p. Lviv. [in Ukrainian].
- Skobalo, R. (2002). *Typy narodnoi pisennosti Yavorivshchyny. Antolohiia [Types of Folk Songs of Yavoriv District. Anthology]*. (Diploma Thesis). 84 p. Lviv. [in Ukrainian].
- Sokil, H. (Ed.). (2007). *Khrestynni pisni [Christening Songs]*. 208 p. Lviv. [in Ukrainian].
- Stelmashchuk, S., Medvedyk, P. (Edd.). (1989). *Pisni Ternopilshchyny [Songs of Ternopil Region]*. Vol. 1. 496 p. Kyiv. [in Ukrainian].
- Tsitovich, G. (Ed.). (1971). *Radzinnaya paeziya [Birth Poetry]*, 784 p. Minsk. [in Belarussian].
- Chubinskiy, P. (1877). *Trudy etnograficheskoy-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy Kray [Proceedings of an Ethnographic and Statistical Expedition to the West Russian Territory]*. Vol. 4. XXX, 713, 45 p. Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Popovych, Kh., Chernous, A. (2020). Videomaisteklas «Tradytysiyni spiv Opillia» [Videomaster Class «Traditional Singing of Opillia»]. P. 2. *Festyval Mezha [Border Festival]*. Retrieved October, 10, 2021 from: <https://www.youtube.com/watch?v=d6x8Moezafw&t=784s>
- Adamowski, J. (2003, 2005). *Śpiewanejki moje [My Songs]*. Part. 1, 242 p. Part. 2, 218 p. Lublin. [in Poland].
- Bartmiński, J. (Ed.). (2011). *Lubelskie. Pieśni i obrzędy rodzinne: chrzciny, weselie, pogrzeb. Polska Pieśń i Muzyka Ludowa: źródła i materiały [Lublin Province. Family Songs and Rites: Cristen Party, Wedding, Funeral. Polish Song and Folk Music: Sources and Materials]*. V. 4. P. 2, 752 p. Liublin. [in Poland].
- Kopa, S. (2008). *Pieśni chrzcinne wschodniej Białostoczczyzny [Cristening Songs of the Eastern Białystok Region]*. 272 p. Białystok. [in Poland].

Додатки

Таблиця 1. Народинно-хрестинні мелотипи Північного Підляшшя та західноукраїнських територій

№*	^r V**	^s V	^m R	^t M
1/1	443 ² =*43 ²	абв;ггд	:1111 1111 224: = :2222 224:	A B
2/2	55 ²	аб;вг	:11112 11112:	αα'' βα''
3/3	55 ²	аб;вг	:11121 11121:	A B
-/4a	55 ²	аб;вг	:11211: 11211:	αβ γδ
46/-	5566	абвв	:11211: 112112 112114	а) αβ γγ б) αα βγ
(5)***	6 ⁴ = *5;44;5	а) ААББ б) ААБВ	221124 :221111: 221124 = 22224 2222 2222 22224	A B B'' A
-/5	557 ²	абв;ггд	:11112 11112 1111233:	A B
6a/-	7 ⁴	–	:1111212: :1111212:	A: :B:
-/66	7 ⁿ	–	1111233 :1111212: 1111233	A B ⁿ : Γ

* Зліва – нумерація підляшських типів, через слеш – нумерація узагальнених мелотипологічних груп західноукраїнських територій.

** Формальні рівні: ^rV – ритмічна форма вірша, ^sV – семантична форма вірша, ^mR – ритмічна форма мелодії, ^tM – мелотематична форма мелодії.

*** Цей поліжанровий мелотип (народинний, весільний, зимовий) не розглядається у статті. Його опис і поліжанрову карту наводить І. Клименко (2020а, §9.8; DVD, карта D-I-24).

Ногації

1

Орішково, Підляшського в-ва
(Архів ПНДЛІМЕ, НІ 19/23)

1. Ліс - том, ліс - том до - ро - жень - ка ви - сла - на,
там Ма - неч - ка по ро - ди - ну ви - сла - на.

2

Чистопади, Тернопільської обл.
(Медведик, 1996, с. 135)

1. Ой що - би наш ку - ма - нень - ко та здо - ров був,

ой що він нам по - хрес - ни - ка та й роз - до - був.

3

Хорів, Волинської обл.
(Архів ПНДЛМЕ, ГНЗ 200/07;
Коменда, 2014, с. 76)

$\text{♩} = 80$

1. Ой як хо - ди - ла на - ша ба - бу - сень - ка по са - ду, по са - ду.
Ой як зби - ра - ла кві - ти роз - ма - ї - ті роз - са - ду роз - са - ду.

4

Кривичі, Мінської обл.
(Цітовіч, 1971, с. 267)

$\text{♩} = 124$

За - пра - гай - це, за - кла - - - дай - це да два -

нац - - - цаць ва - лоў, да два// - лоў.

5

Стецава, Вітебської обл.
(Цітовіч, 1971, с. 335)

$\text{♩} = 128$

Я б гэ - ту баб - ку, я б гэ - ту баб - ку ды у баб - кі не ўзяў.

6

Біла, Тернопільської обл.
(Іваницький, 2013, с. 186)

Ходою

1. Що - би на - ші ку - ма - сень - ки здо - ро - ві бу - ли, що здо - ро - ві бу - ли,

що во - ни нам по - хрес - ни - ка роз - до - бу - ли, роз - до - бу - ли.

7

Багацькавка, Могильовської обл.
(Цітовіч, 1971, с. 216)

$\text{♩} = 118$

А скак - - ну - ла Га - ну - - - тач - ка

а з по - лу да - лоў, а з по - лу да - лоў.

8

Швиденько

Висова Здруй, Підкарпатського в-ва
(Іваницький, 2012, с. 548)

1. Ой я - кий то наш ку - монь - ко спра - вед - ли - вий, ви - ма - лю - вав об - ра - зо - чок а - ле жи - вий.

А, Бо - же мій, што ро - биц мам, де же я тот об - ра - зо - чок по - ло - жиц мам?

9

Гуринів Груд, Підляського в-ва
(Архів ПНДЛІМЕ, НІ 19/22)

$\text{♩} = 160$

2. То ку - мов го - род ни - го - род - жа - ний

Ни - го - род - жа - ний ни - ост - ру - же - ний

10

П'ядики, Ів.-Франківської обл.
(Архів ПНДЛІМЕ, ЕК 162/01)

$\text{♩} = 160$

1. Ой ку - ме, ку - - - ме, доб - ра го - ріл - - - ка,

бу - де - мо ши - - - ти до по - не - діл - - - ка.

11

Висова, Підкарпатського в-ва.
(Архів ПНДЛМЕ, ЕК 71/03)

$\text{♩} = 160$

1. Ой, па - ні ку - мо, доб - ра го - ріл - ка,
на - пий - ме - ся, па - ні ку - мо, до по - не - діл - ка.

12

Каравайніца, Вітебської обл.
(Цітовіч, 1971, с. 83)

$\text{♩} = 72-76$

Піў бы я мёд і ві - но,
піў бы я мёд і ві - но.

13

Сваринь, Брестської обл.
(Архів ПНДЛМЕ, ЕК 158/19)

$\text{♩} = 144$

1. Ой, ку - ме, ку - ме, со - лод - ка го - ріл - ка, бу -
дем їс - ти, пи - ти аж до по - - - не - діл - ка.

14

Шкло, Львівської обл.
(Сокіл, 2007, с. 64)

$\text{♩} = 64$ Урочисто

1. В не - ді - лю ра - но, в не - ді - лю ра - но, як день бі - лень - кий,
нам ся на - ро - див нам ся на - ро - див ан - гел ма - лень - кий.

15

Даші, Підляського в-ва
(Архів ПНДЛМЕ, НІ 196/02)

$\text{♩} = 96$

1. Я й у ку - - монь - кі, я й в го - лу - - бонь - кі
на бе - се - ди бу - ла, на бе - се - ди бу - ла.

16

Антанішкі, Вітебської обл.
(Цітовіч, 1971, с. 96)

$\text{♩} = 88$

Це - раз рэ - чань - ку, це - раз быт - ру - ю гіб - ка

кла - дач - ка ля - жыць, гіб - ка кла - дач - ка ля - жыць.

17

Хоросниця, Львівської обл.
(Архів ПНДЛІМЕ, ЕК 13/0-43)

$\text{♩} = 172$

1. В на-шо - го ку - ма, в на-шо - го лю - ба на под-ві - ру бе - ре - за,

і - ди ку - мой-ку по го - рі - лой-ку, бо я і - ще тве - ре - за.

18

Орішково, Піддяшського в-ва
(Архів ПНДЛІМЕ, НІ 19/06)

Досить жваво /16"/

1. Ви - пі, ку - му - лю, ви - пі кіе - лі - шок не - ве - лі - кі.

Ви - пі, ку - му - лю, до дна - бо то го - ріел - ка доб - ра.

19

Пилипче, Тернопільської обл.
(Архів ПНДЛІМЕ, ЕК 30/04)

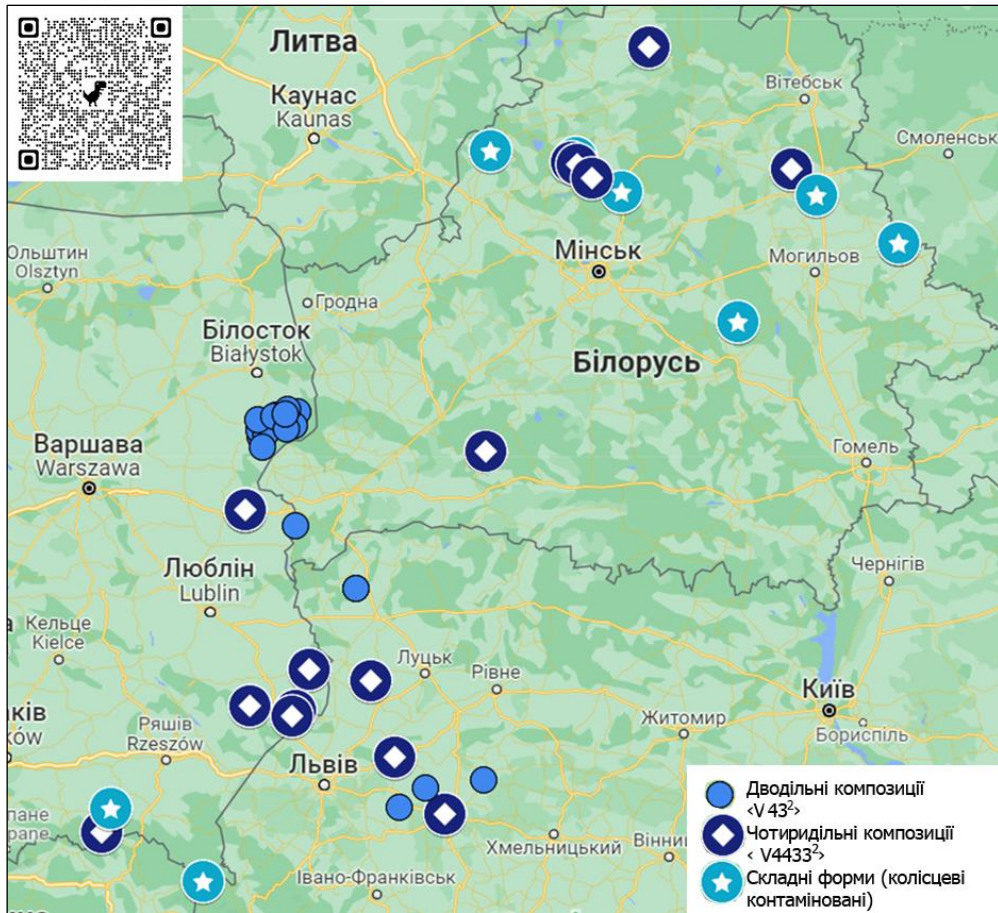
$\text{♩} = 60$

Трой-ця по церк-ві хо - ди-ла, Трой-ця по церк-ві хо - ди-ла, Йсу-са за ру-ку во - ди-ла -

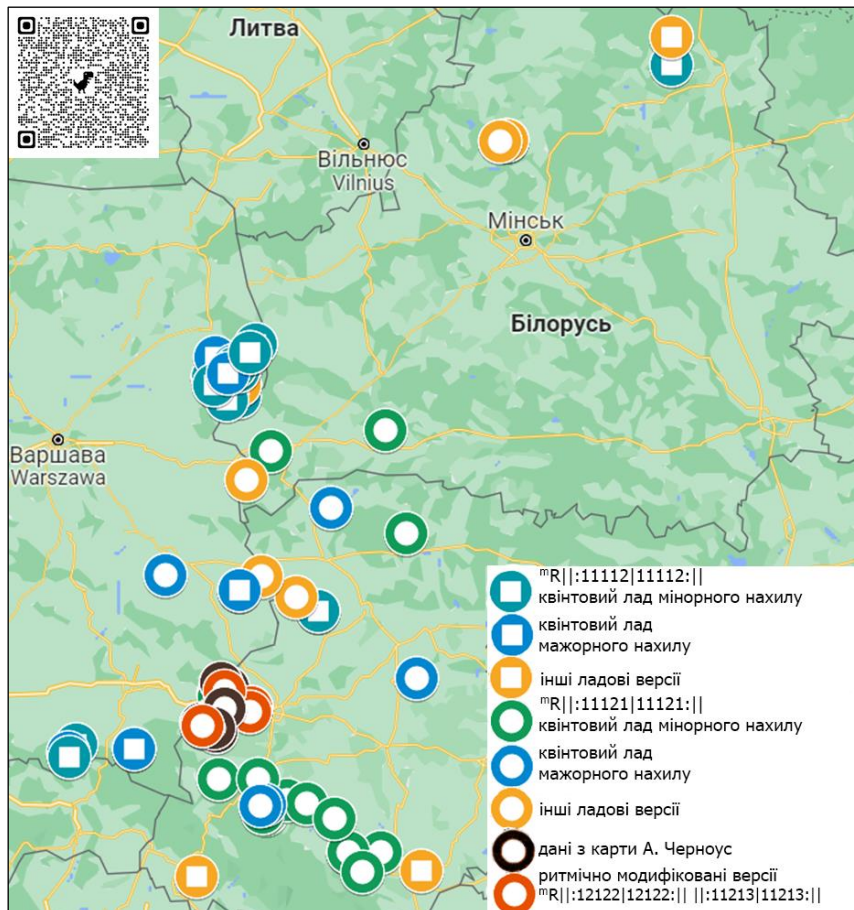
До нас Спа-се до нас, йа в нас те-пер га - разд: кум ку - мі час - ту - є,

ко - ла - ча - ми да - ру - є, ко - ла - ча - ми да - ру - й.

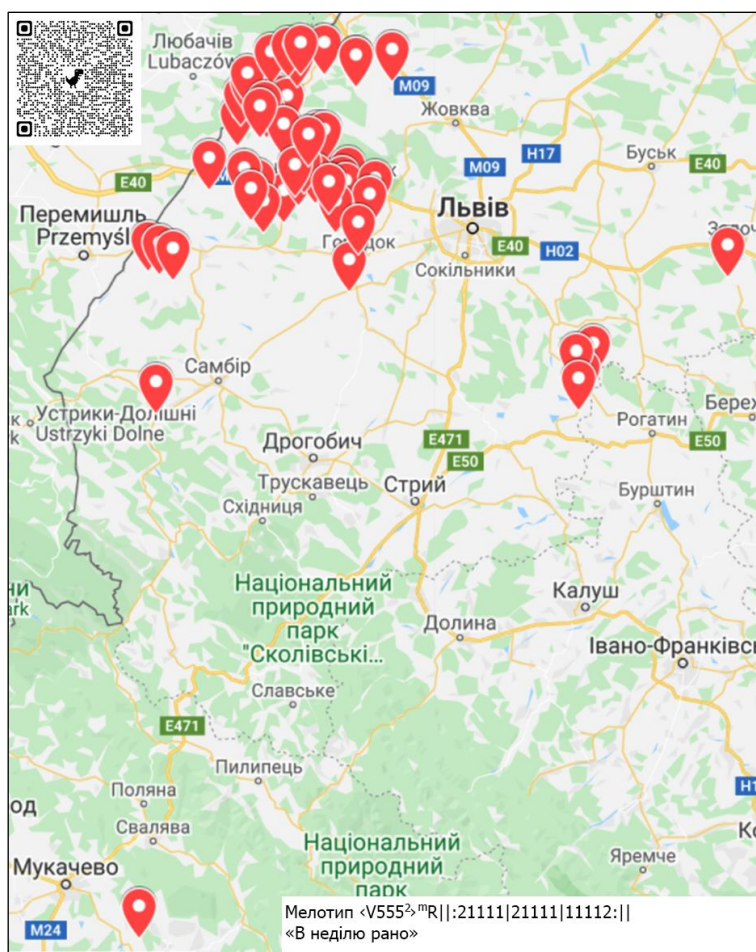
Карта 1.

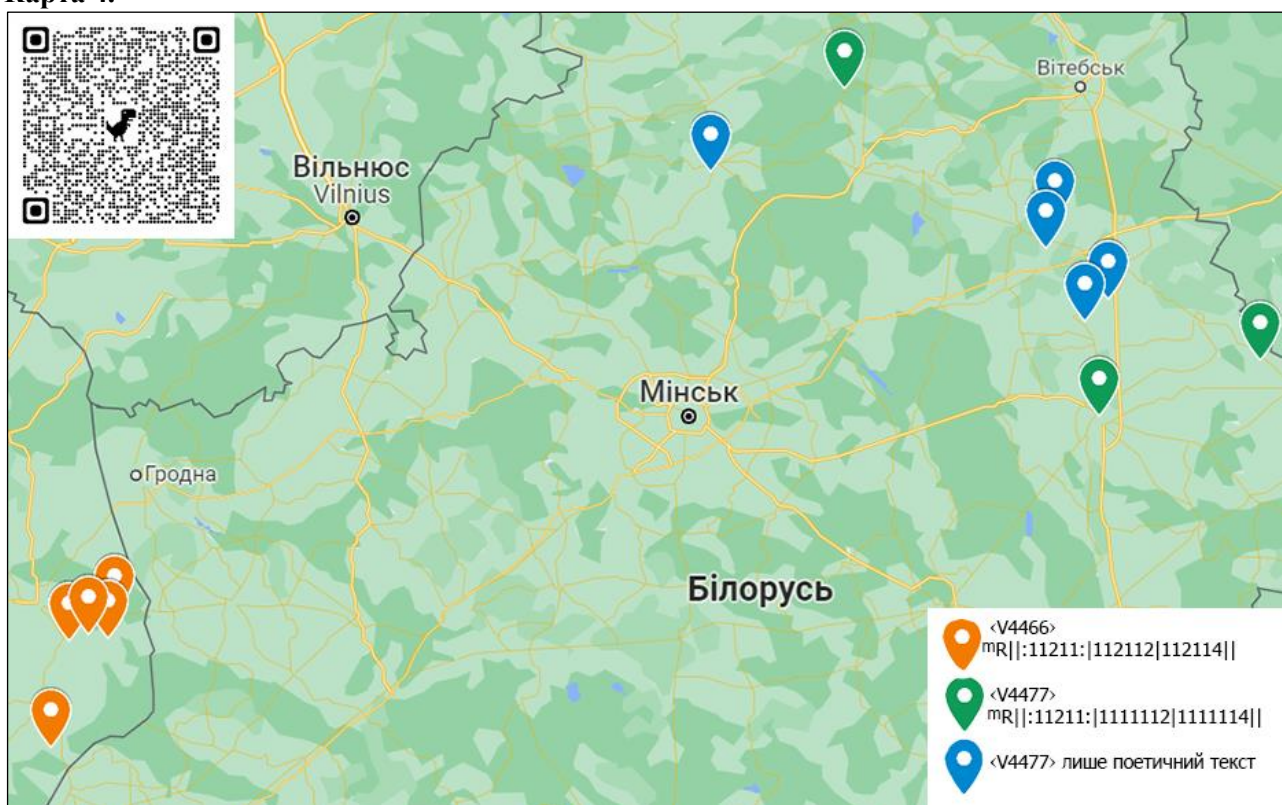
Карта 2.

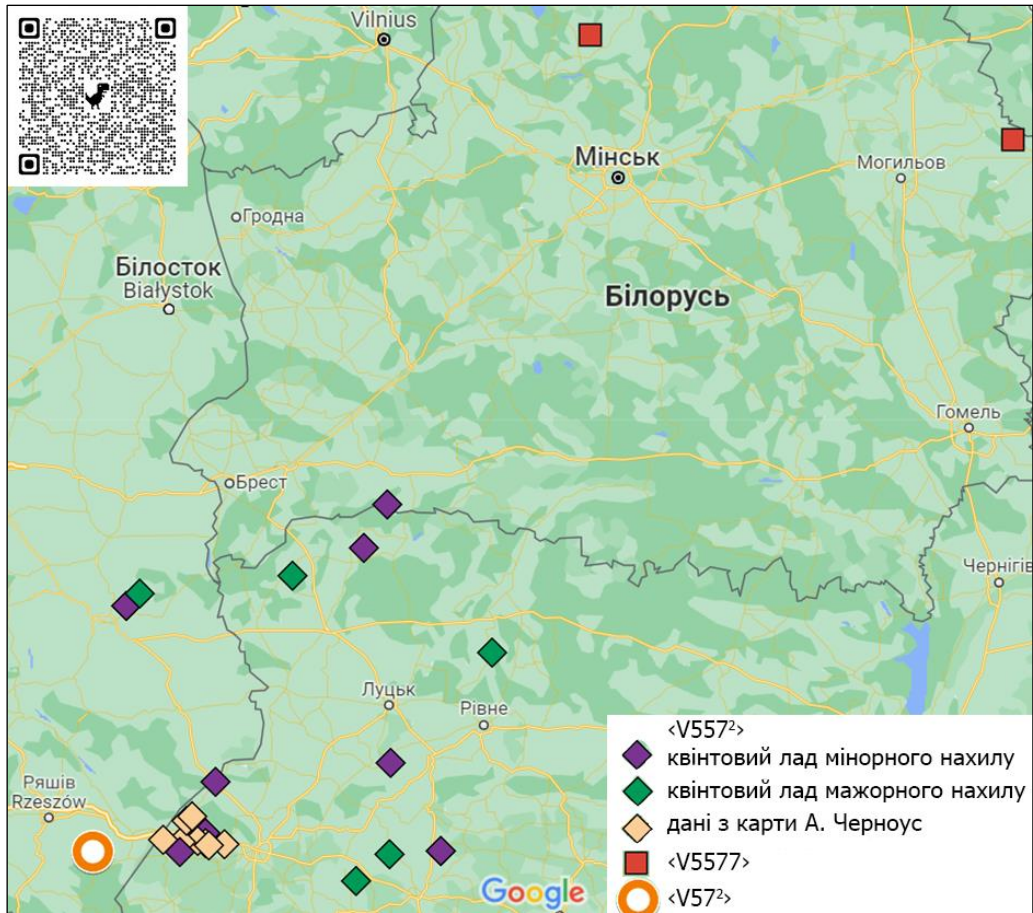
Карта 3.

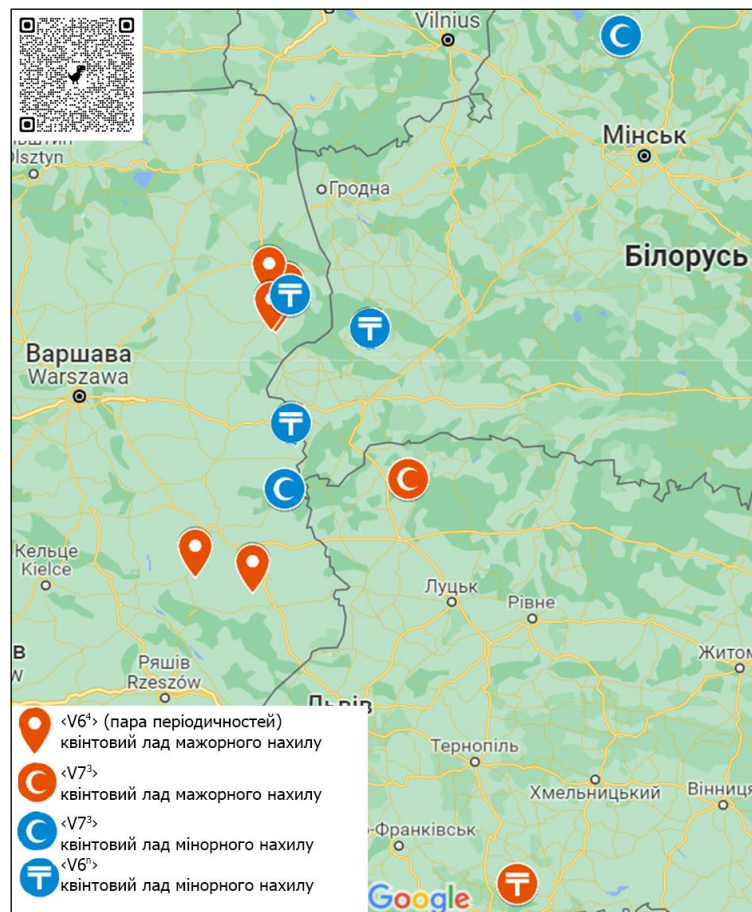
Карта 4.

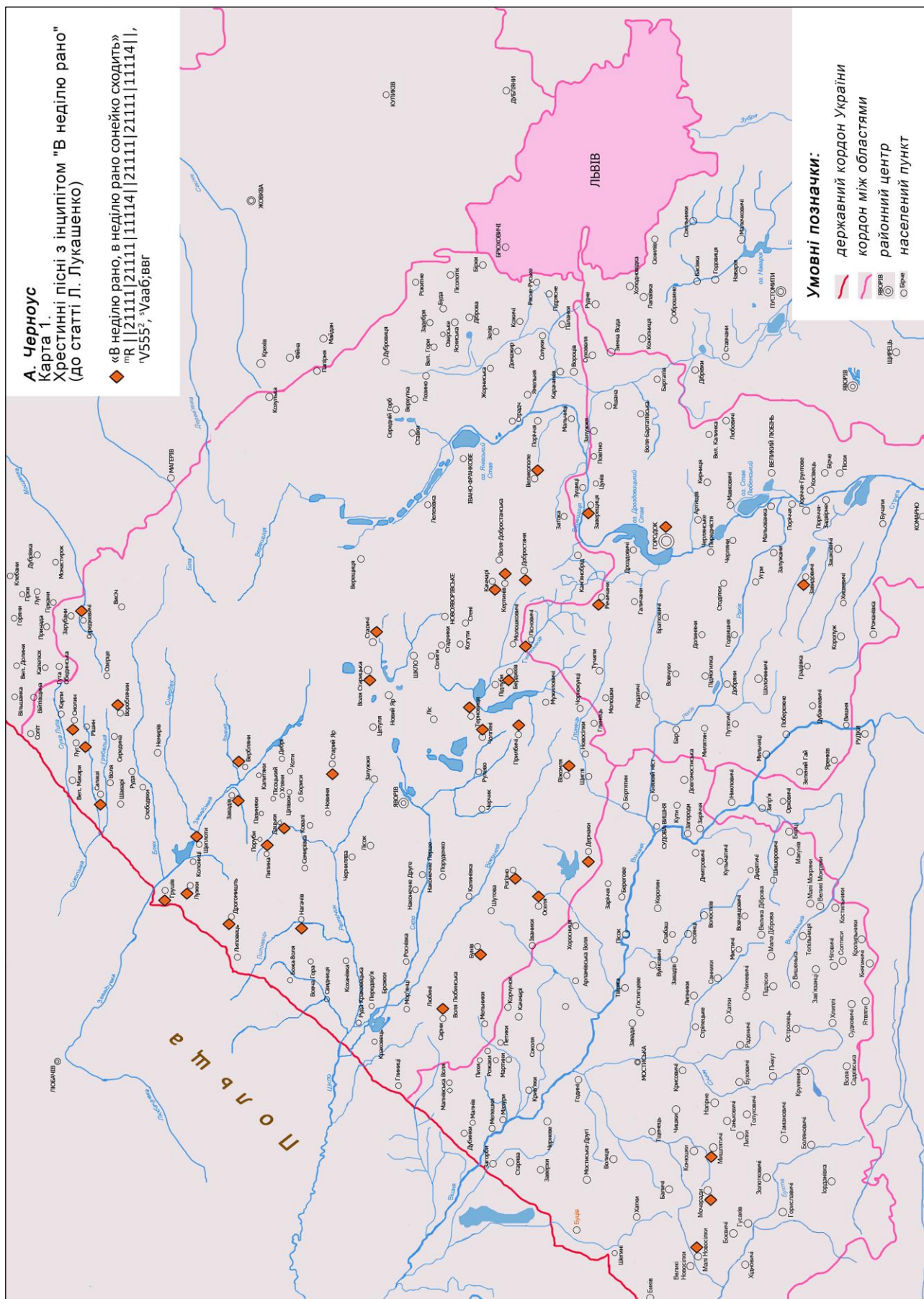
Карта 5.

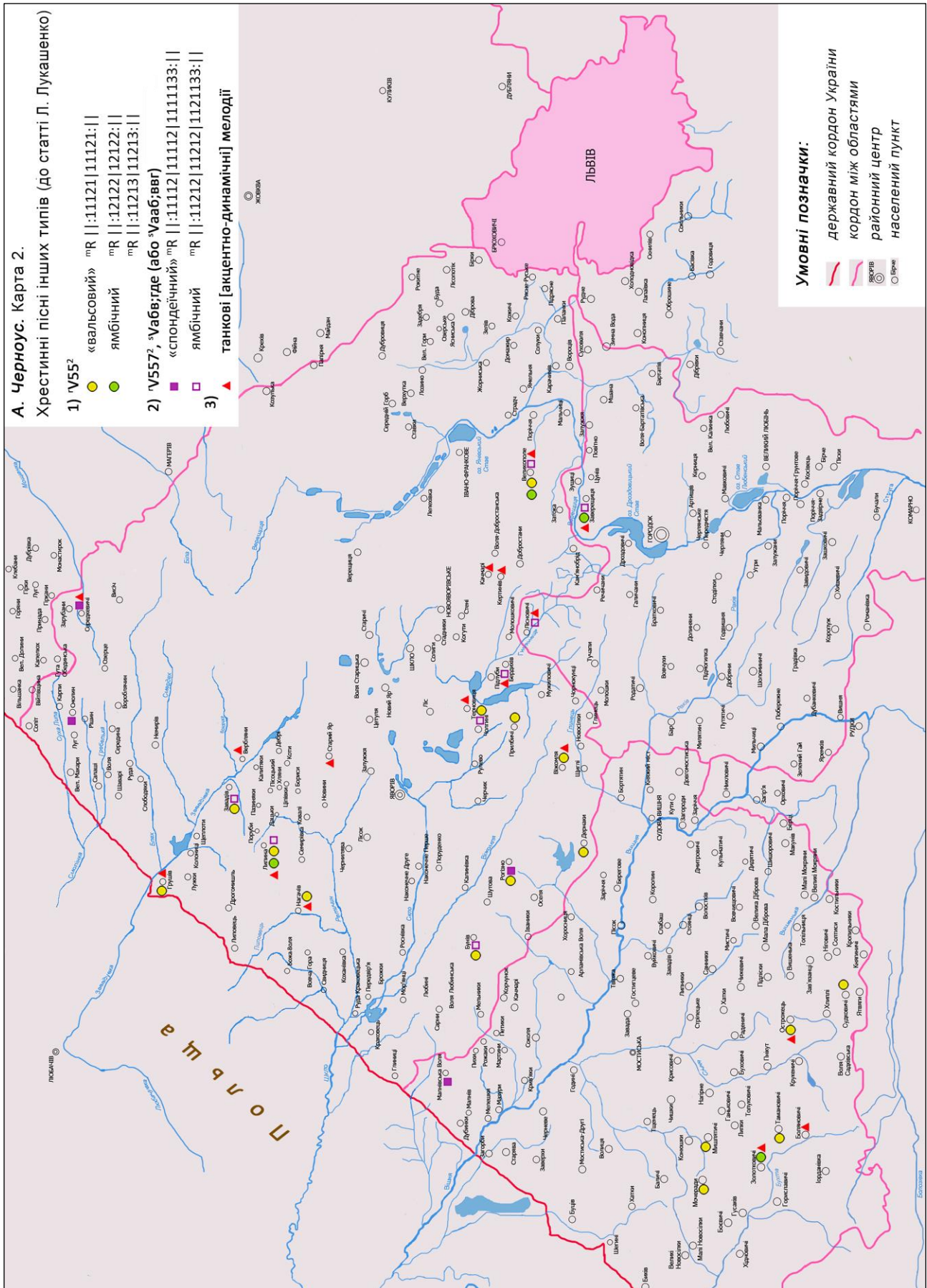
Карта 6.

Анна Черноус. Карта 1.

Анна Черноус. Карта 2.

Larysa Lukashenko

<https://orcid.org/0000-0002-5402-4177>

Lviv Mykola Lysenko National Music Academy

Ostap Nyzhankivsky str., 5, 79000, Lviv, Ukraine

+380 99 653 4110, e-mail: larysa.lukashenko@gmail.com

Areology of the Birth and Christening Tunes of the West of the Ukrainian Ethnic Territory and Adjacent Lands: the Perspective from Northern Pidlassia

The considerable progress of Ukrainian ethnomusicology in the field of structural and typological researches in the recent decades has generally clarified the melotypology and melogeography of the most ritual genre cycles of ethnic Ukraine and the adjacent areas, except the birth and christening songs. This is due to the small number or complete absence of recordings of this kind of songs in most regions of Ukraine.

However, there are some areas where birth and christening songs exist in more than a few numbers and form a sufficiently integral melotypological complex. These areas are Northern Pidlassia and Nadsyannia (the Syan river region). Generally, Western Ukraine is represented by a small number of records of birth and christening songs, but this nevertheless dominates over the rest of the territory, which is represented mainly by single samples. In the represented study, an attempt to fill the existing gap in the typological study of birth and christening songs of the western territories of Ukraine is made. The sources are published recordings, the author's own materials, as well as materials from the Archive of the Laboratory of Music Ethnology at the Lviv National Music Academy named after Mykola Lysenko.

Musical and folklore studies of birth and christening rites are not numerous. Among them it is necessary to mention a sizable monograph of Anatolyi Ivanytsky «Songs are from Birth and Christening» (Ivanytsky, 2013) and also collections of Halyna Sokil, Stephan Copa and others. Iryna Klymenko dedicated a special paragraph to this genre in the monograph «Ritual Melodies of the Ukrainians in the Context of the Slavic-Baltic Early-Traditional Melomassive: Typology and Geography» (2020).

The comparative analysis of the total amount of the birth and christening tunes reveals a significant role in this genre cycle of the melotypological group on the basis of the spondeic seven-component structure, which is the most represented in the western Ukrainian and adjacent territories.

The next melotypological group combines various forms based on the five component structure. Melodic type with a lyric structure $V(5+5)2$ has two rhythmic versions. Quite often, the same texts can be performed in different rhythmic variants. It has been observed that the tunes of the first rhythmic type are connected mainly with ritual lyrics. Instead, the second type combines mainly with common plots.

A unique type based on a five-component structure, which has no analogues, is a three-part form $V(5+5+5)2$, which spreads on Nadsyannia, less on Opillia territories. These melodies usually are combined with the same poetic lines «Early on Sunday, early on Sunday as a white day» rarely with some slight variants in the first line.

Speaking of five-syllable structures we should mention songs with the so-called «arrow-like» rhythm. Although only a few fixations are known in Western Ukraine, the central and eastern territories of Ukraine and Belarus are represented more richly. Instead, the West part represents a kind of «hybrid» form based on this rhythmic structure.

Perhaps the most widely used ritual melodic type in Eastern Europe with the verse structure $V(5+5+7)2$ and birth and christening function distribute on the territory of north-western Ukraine with a concentration on Nadsyannia.

Another widespread ritual rhythmical form based on the iambic six-component structure is represented in tirade and strophic compositions, but the records of these songs, unfortunately, are rare.

Summarizing the melotypological and melo-areological characteristics of the birth and christening melodic types of the ethnic west of Ukraine, it should be noted that the two densest centers of their existence are Northern Pidlassia and Nadsyannia. However, Northern Pidlassia is characterized by a richer melotypological set: six melotypes, while in Nadsyannia there are only three ones. In addition, the folk melodic types of these two areas actually differ.

In general, the birth and christening genre cycle of Nadsyannia seems to be separated from the surrounding territories with its «unique» song «Early on Sunday», which partially spread to neighboring territories. Additionally, there is no any recorded sample based on the seven-component structure, as well as no samples of six-syllable melodies were encountered.

The range of melotypes based on the five-component structure is the most numerous and most widespread in the territory of the ethnic west of Ukraine. A group of related seven-components melodic types is spread in the Belarusian-Ukrainian area. The melodic basis of the vast majority of the birth and christening songs is a system of stable tones at a distance of a fifth with a minor inclination of the scale.

Ключові слова: melo-areology, the birth and christening tunes, the western sector of the Ukrainian ethnic territory, the Northern Pidlassia.

Ареалогія родильних и крестинних напевов Запада української етнічної території и сопредельных земель: перспектива из Северного Подляшья

Значительный прогресс украинской этномузикологии в области структурно-типологических исследований в последние десятилетия в целом проявил мелотипологию и мелогеографию большей части обрядовых жанровых циклов этнической Украины и сопредельных территорий. Исключением стал цикл родильных и крестинных напевов, что объясняется малым количеством или полным отсутствием записей такого рода песен в большинстве украинских регионов.

Однако на некоторых территориях крестинные напевы все же встречаются системно и образуют достаточно цельный мелотипологический комплекс. Это Северное Подляшье и Надсянье (бассейн реки Сян). Хотя в целом западная часть украинской этнической территории представлена небольшим количеством крестинных напевов, все же они имеют преимущество в сравнении с остальными регионами, где этот жанр представлен единичными образцами. В предлагаемом исследовании сделана попытка восполнить существующий пробел в типологическом изучении крестинных напевов западных территорий Украины. Материалами стали опубликованные образцы, собственные полевые записи автора, а также сведения, найденные в архиве Лаборатории музыкальной этнологии Львовской национальной музыкальной академии имени Николая Лысенко.

Фольклористические исследования обряда крещения и сопутствующих ему песен немногочисленны. Среди них следует отметить масштабную монографию Анатолия Иваницкого «Песни для рождения и крещения» (2013), а также сборники Галины Сокил (2007), Стефана Копы (2008) и других авторов. Специальный параграф этому жанру посвятила Ирина Клименко в монографии «Обрядовые мелодии украинцев в контексте славяно-балтского раннетрадиционного меломассива: типология и география» (2020).

Сравнительный анализ типовых напевов крестинной приурочености выявил значительную роль в этом жанровом цикле мелотипологической группы, основанной на семисложной ритмической формуле спондеического типа, наиболее часто представленной на западноукраинских и сопредельных территориях. Группа родственных мелодических типов довольно распространена в белорусско-украинском пространстве.

Следующая мелотипологическая группа объединяет различные ритмические формы на основе пятисложника. Мелодический тип со структурой текста V(5+5)2 имеет две ритмические версии: ямбическую и хорейскую. Одни и те же тексты могут исполняться в разных ритмических вариантах. Замечено, что мелодии ямбического типа больше связаны с ритуальной тематикой. Второй тип чаще сочетается с бытовыми сюжетами.

Уникальный тип, не имеющий аналогов – трехсоставная форма V(5+5+5)2 со специфическим ритмом, не характерным для украинских обрядовых мелодий (возможно, она была занесена из Польши). Песня распространена на территории Надсянья, реже встречается в Ополье (Опилля). Эти мелодии обычно сочетаются со стихотворным инципитом «Рано в воскресенье (2), как белый день» (изредка с небольшими вариациями), после чего следует сюжет о многолетии новорожденного и его родителей.

Среди пятисложных композиций важное место занимают песни с так называемым ритмом «стрела». В Западной Украине известно лишь несколько их фиксаций, основной ареал охватывает северные и северовосточные территории Украины, а также большие зоны в Беларуси, где представлены более богато. На западе Украины распространена своего рода «гибридная» форма, основанная на этой ритмической структуре.

В целом спектр мелотипов, основанных на пятисложнике, более многочислен в западном секторе Украины.

Одна из распространенных в Восточной Европе обрядовых (особенно свадебных) ритмических форм – V(5+5+7)2 – на территории северо-западной Украины имеет также крестинную функцию, с концентрацией таких образцов в Надсянье.

Еще одна распространенная ритуальная ритмическая форма, основанная на шести-семисложной ямбической формуле, представлена в тирадных и строфических композициях, но записи этих песен редки.

Мелодическая основа подавляющего большинства крестинных напевов – это система устойчивых тонов на расстоянии квинты с минорным наклоном звукоряда.

В целом установлено, что двумя наиболее плотными центрами бытования крестинных напевов на западе Украины являются Северное Подляшье и Надсянье. Однако для Северного Подляшья характерен более богатый мелотипологический набор – шесть мелотипов, в то время как на Надсянье их всего три. В целом жанровый цикл крестинных напевов Надсянья кажется отделенным от окружающих территорий своей «уникальной» песней «В воскресенье рано», частично распространившейся на соседние территории. Отличает эту традицию и отсутствие примеров с семисложными и шестисложными ритмическими формами.

Говоря о пятисложных структурах, нельзя не упомянуть песни с так называемым ритмом «стрела». Хотя в Западной Украине известно лишь несколько фиксаций, центральные и восточные территории Украины и Беларуси представлены более богато. Вместо этого на западе распространена своего рода «гибридная» форма, основанная на этой ритмической структуре.

Ключевые слова: мелоареалогія, родильно-крестинные напевы, западный сектор украинской этнической территории, Северное Подляшье.